

IRODALOM.

«**Nemzeti kultúra és nyugoti civilisatio**», utóhang a millenniumhoz.
 Irta Kun Sámuel. A *Positivisták Könyvtár* I. kötete. Ára 30 kr. kiadja
 Révai Leó, 1899-ben, Budapesten.

Egy érdekes vállalat első füzete van előttünk. A positivizmus hívei akarják általa mesterük, *Comte*, elveit és világfelfogását terjeszteni. Ezen első füzet írója ez elveket megpróbálta hazánk eddigi fejlődésére alkalmazni, illetőleg pozitivisták világitásában mutatni be mindazt, a mi- ben ezredévi fennállásunk megünneplésekor boldogan büszkélkedtünk. Kissé Röntgen-szerű az a fény, melyet használ, választóvize kissé erős: nagyon kevés az, a mit a millenáris aranyfüstből nemes ércz gyanánt meghagy. De bár elemzésének lesújtó eredménye nemzeti hiúságunkat fájdalmasan érinti, s bár szeretjük hinni, hogy pessimismusában itt-ott tévedett és a valóságot feketébbnek látja, mint a milyen: elismerésünket nem tagadhatjuk meg az erkölcsi bátorságtól, melylyel meggyőződését kimondja s az uralkodó felfogással szembe száll, sem a tiszta erkölcsi alaptól, melyen áll, melyre fejtegetéseit építi. Manapság, mikor a látszat annyira űzi minden téren szemfényvesztő játékát; mikor a materializmus annyira hatalmába kerítette a lelkeket, hogy jónak csak azt ismerjük el, a mi anyagi haszonnal kecsegtet s mikor nincs erkölcsi vétség, melyet az anyagi siker szemünkben ne igazolna és ne feledtetne: nem árt az ilyen választóviz-természetek véleményét meghallgatni; az elszunnyadt lelkiismeret felébred egy perczre, magunk is eszmélni kezdünk s a forgalomból kiment, szigorú erkölcsi mértéket próbálgatjuk közéletünkre, vívmányainkra alkalmazni és a mérés sajnos eredménye nem lehetetlen, hogy eddigi felfogásunk, s ezzel együtt cselekvésünk megváltoztatására is indít.

Ily szempontból tartjuk értékesnek a szerző munkáját, ki annak bevezető részében felfogását és célját jelezve, a következő háromban a nemzet *anyagi, értelmi és erkölcsi* evolúciójáról adja elő nézeteit, «pártatlanul és őszintén, mint jó hazafihoz és becsületes emberhez illik» s e kijelentéséhez mindvégig hű marad, ha becsületesnek azt tekintjük, a ki tévedhet ugyan, de csak olyat mond, a mit igaznak tart.

Az *anyagi* és *physikai* evolúciónak szentelt rövid fejezetben éles szemmel egy megdöbbenő igazságot lát meg a csalóka felszín alatt. Utalva a gyermekhalandóságra s közegészségi állapotainknak ma is siralmas voltára, a magyar faj szaporaságáról szőtt ábrándjainkat e sajnos, nagyon is józan okoskodással tépi szét: «A nagy születési arány-

szám magában megsemmisül mindaddig, míg a halálozási arány oly szertelenül nagy. Nem sokkal többet érne-e — a hazai lakosság megerősödése s mind gazdasági, mind morális szempontból — *kevesebb gyermeket produkálni, s a meglevőket jobban conserválni*, életrevaló munkás, értelmes, hasznos és morális emberekké nevelni? Mert hiszen a sok szülés csak az anyákat gyengíti, sorvasztja, kárhóztatja kora öregségre, a nélkül, hogy gazdasági és nemzeterosztó üdvös hatása volna a vele szemben álló gyermekhalálozás ijesztő mértéke folytán.» Tovább szólva a szaporodásról, így végzi: «A mennyiség itt sem minden és a minőség nemcsak tekintetbe jön, de amannál sokkal fontosabb. *Kevesebbet, de jobbat, életrevalóbbat, erősebbet, okosabbat és erkölcsösebbet*: az legyen inkább a jelszavunk.» Ki kételkednék ennek igazságában, holott a minap tartott gyermekvédő kongresszus teljes szomorúságában elénk tárta a helyzetet s még jobban elénk tárja a mindennapi tapasztalat?

Az *értelmi* evolutióról szóló részben egy másik ábrándunkat tépi szét: azt, melyet nemzetünk tudományos haladásáról oly szívesen dédelgetünk. Kimutatja, hogy a tudományok megalkotásában és fejlesztésében igen csekély részünk volt; hogy az emberiség tudományos kincsét alig gyarapítottuk valami önálló, eredeti alkotással; e tekintetben tehát ott állunk, a hol a spanyol, vagy a szláv népek, «holott sokkal kisebb országok, minők Hollandia, Svájc és Svédország, a tudományos evolutio terén oly kiváló szerepet vittek». Az ily kegyetlen igazságok fájnak, még ha a történeti fejlődés megadja is hozzájuk a fölmentő magyarázatot. De, mint minden igazság beismerése, ez is termékeny, mert önismeretre vezet és új erőfeszítésre sarkal.

Nem kevésbé éles bírálat alá veszi a szerző tudományos képzettségünket, vagyis azt a szellemi kincset — az egyebütt kidolgozott tudományos, æsthetikai és philosophiai eredményeket — a mi gazdaság akkor is, ha nem a magunk termése, hanem más nemzetektől vettük át s úgy assimiláltuk. Itt is arra a leverő következtetésre jut, hogy bár «újabbán nagy és dicséretes erőfeszítéseket teszünk a végett, hogy a múlt századok mulasztásait helyrepótoljuk: de sajnos, híjával vagyunk a szerves fejlődésnek», minek okát abban találja, hogy nem közvetlenül a tudományos lángelmék eredeti nagy műveiből merítettünk, hanem beértük azoknak német csatornán hozzánk szívárgott, hígított vagy sűrített szüredékével. «Ezen az úton igazi tudományos élet gyökeret verni sohasem fog. *In ultima analysi* pedig a tudományokban is, mint sok más téren, *parvenukként* viselkedünk: a külszint sajátítjuk el a lényeg nélkül.» A mit őszintébb perceinkben be kell látnunk szintén.

A mi saját tudományos termésünket illeti, arra nézve sajnálattal constatalja, hogy minden szorgalom mellett, melyet főkép a történeti anyaggyűjtésben kifejtünk, máig sem birtunk oly magas szempontra

emelkedni, melyből a felhalmozott anyagot s nemzetünk viszonyát a többi nemzetekhez áttekintve, ez anyagnak nagy szempontok szerint való, tárgyilagos feldolgozására képesek lettünk volna; a nemzeti hiúság elhomályosítja tisztánlátásunkat, ezért nem látjuk a dolgokat olyanoknak, a milyenek, de olyanoknak, minőknek látni szeretnők. Az ily tudomány pedig nem tudomány, ha az önámítás forrása még oly tisztetreméltó is.

Az értelmi műveltség elterjedéséről szólva, miután történeti alapon kimutatta azt a tapasztalati igazságot, hogy «a szellemi (értelmi és morális) javakat a hovatovább nagyobb körökben való diffusio jellemzi», constatálja, hogy a szellemi kultúrának rang-, osztály- és nemi különbség nélkül való e diffuziójától — mely pedig valamely nemzet intellectuális emelkedésének egyetlen megbízható fokmérője — még igen távol állunk. E diffuziót nem a mai iskoláktól várja — melyeknek tevékenysége, még az egyetemen is, a diploma-gyártásban csücsösödik ki* — hanem a felnőttek oktatásától, úgy a mint az ma már a művelt nyugat nagy tudományos középpontjaiban megindult.** A mit itt a népnevelés elhanyagolásáról mond, megérdemli a gondolkozók figyelmét. Comte-ot idézi: «Szégyenletes az a közöny és gondatlanság, melylyel a felsőbb társadalmi osztályok a népnevelésnek teljesen elhanyagolt ügye iránt viseltetnek; pedig ennek végnélküli halogatása rettentő katasztrófvá válna amaz osztályok létezését.» «Az azóta felburjánzott anarchikus tanok — így folytatja — s földosztó elméletek teljesen beigazolták a nagy ember jóslatát. — Az általános népnevelés szüksége nálunk tán még nagyobb mértékben indicálva van, mint egyebütt. Köznapi igazság számba megy, hogy nemzeti önállóságunkat s hegemoniánkat csak a kultúra révén vívhatjuk ki és conserválhatjuk. Ámde ez annyira hangoztatott kultúrát nem egyes, privilegizált osztályok oktatása, hanem a lehető legtágabb alapon szerzett népnevelés hozhatja létre.» Ennek érdekében követeli a magasabb fokú tanintézetek előadásainak nyilvánosságát, úgy a mint az a Sorbonne-ban s más, szabad egyetemeken szokásos, hogy «az a tátongó ür, mely nálunk a tanultak s a tanulatlan tömeg közt oly feltűnő módon észlelhető», lassankint betelje s az értelmi kultúra behatoljon az alsó rétegekbe is.

Tárgyánál fogva már az *erkölcsi* evolutióról szóló fejezetbe esik, de a gondolati belső összefüggésnél fogva közvetlenül a magyar faj hegemoniájára vonatkozó reflexióhoz fűződik az a másik, hogy:

* A materialismus korlátlan uralma következtében a *grande nation*-nál is, nemcsak nálunk. G. S.

** Pl. Párisban Comte, Londonban Ruskin indítványára (ott az Association polytechnique-ben, itt Toynbee-Hallban) s egyebütt is.

«*A politikai suprematia nélkülözhetetlen feltétele az értelmi s kivált a morális fölény.*» Ez az az igazság, melyen gondolkoznunk kell mindnyájunknak.

De térjünk vissza szerzőnkhez, ki művének e harmadik s kétség-kívül legérdekesebb részében a *sajtóról*, mint erkölcsi hatalomról szólva, a következő bátor és igazságával meglepő bírálatot mondja: A sajtó sem közegeinek tárgyismeretére, competentíájára, sem személyzetének helyes megválasztására nem nyújt semiféle garantiákat. E mellett helyzete a közönséggel szemben, melynek értelmi táplálékot s vezérlő elveket szolgáltat, nemcsak nem eléggé, de egyáltalában nem önálló s így a saját létérdeke szempontjából sem vállalkozhatik arra, hogy a divatos s a közforgalmú eszmék- s fogalmaktól eltérő, avagy ezekkel éppen ellenkező irányzatot kövessen. Mert hiszen anyagi léte, megélhetésének föltétele az *előfizetőktől* függ, a kiket tehát *jó és rossz előítéleteikhez való simulással* dédelgetnie kell. Másrészt a modern journalismus complicált és költséges szervezete kénytelen-kelletlen a pénzeszközökkel rendelkező finance-embereknek s coterriáknak szolgáltatja azt ki, melyek e függést különböző férges vállalataik istápolására s ajánlgatására használják föl. Ez az eredete annak a kölcsönös alacsony érdeken alapuló, erősen szervezett s majdnem megdönthetetlen corruptio-rendszernek, mely egyaránt butítja is rontja a közönségét s a sajtó szerveit egyaránt, s melynek gondosan rejtegetett cloakáiba csak néha-napján derít némi fényt egy-egy felszínre kerülő skandalózus per: holmi Panama-, Lebaudy- és egyéb botrányok alakjában.» Szükségesnek láttuk e passust kiemelni most, mikor napról-napra jobban tapasztaljuk a botrányhajhászó cynikus napisajtó pusztítását a naiv, jóhiszemű olvasó közönség erkölcsében; mikor a vezetésre hivatott minden tényezőnek kötelessége kiragadni magát s a vezetésére bizottakat e suggestio alól, mely ártalmasabb, mint a Svengalik hatalma a Trilbyk felett. S az író ritka erkölcsi bátorságáról tesz tanúságot, hogy e zsarnok nagyhatalomról — mely, mint minden ellenőrizhetetlen hatalom, szereti a tőle függőket terrorizálni — s ki nem függ ma tőle, mikor a közvéleményt ő csinálja, ő, kinek magának sincs lelkiismerete? — véleményét ily hímezetlenül ki merte mondani, kockáztatva vele a sajtó boycottját: az agyonhallgatást.

Talán mondanunk sem kell — mert az a nagyfokú erkölcsi bátorsággal többnyire együtt jár — hogy szerzőnk véleményét mindennel és mindenkivel szemben kiméletlen élességgel kimondja; hogy tárgyilagos-ságában nemzetével szemben elmegy egész addig a legvégső határig, hová mi, kik fajunkat még hibáiban is szeretjük, őt nem követhetjük; hogy a vallást, kisededóvást, és sok egyéb, művében szóvá tett kérdést illetőleg nem értünk vele egyet. De mindez nem von le műve értékéből, melynek megvan és megmarad az az érdeme, hogy komoly kérdéseket

komolyan tárgyalt, akkora erkölcsi komolysággal, a milyenhez ma már alig vagyunk szokva; s hogy a fényes, családja felszínénél mélyebbre hatolva, felhozott néhány olyan igazságot, mely mindnyájunk gondolkodását meg fogja termékenyíteni.

Ezért szívesen elnézzük pozitivisták túlzásait, s idegen szótól hemzseggő nyelvét. Az igazság szavát meg lehet érteni, akármilyen zagyva nyelven beszél. G. S.

Társadalmunk betegségei, írta Nagy Gizella, ára 40 kr; megjelent Lampel Róbertnél.

Egy érző, igen mélyen érző női szív s egy okos, igen okos női fő munkája az a kis füzet, a mely ezzel a nagy kérdéssel foglalkozik. A bajokait az ész kutatja; orvosságát a szív mondja meg. Szóval, írónk a betegség okát a családi élet bomlásában találja, a gyógyulást pedig annak megerősödésétől várja. A logika helyes s nőiről lévén szó, természetes is. Mindez azonban nem újság; a gondolkozók ezt hajták régen; új azonban az, a mitől a családi élet megtisztulását várja s ez ad munkájának érdekességet, vagy — hogy modern fogalommal éljek — pikantiériát. Azt akarja, hogy a — nos, igen, hogy a *férfit* neveljük a családi életre. Eddig mindenki a nőt, egyedül a nőt okolta mindenért; a női hiúságot, a női léhaságot, a nőemancipációt. És nem jutott eszébe senkinek, hogy a családi életnek két egyenlő értékű tényezője van, melyek közül a nő csak az egyik: s hogy a férfi legalább is annyira felelős a család erkölcsi életéért, mint neje. Eddig az a mondás járta: «Férfi sorsa a nő», — szerzőnk egyet fordít rajta s azt mondja: «Nő sorsa a férfi» — s ebben neki igaza van. Igaza van okoskodásában is, mikor azt mondja, hogy a nő mindig olyan, milyennek a férfi akarja. Mintha ezt az okoskodást is hallottuk volna már valahol s hozzá az okadatolást is: «... mert tetszeni vágyik» (a mi csak látszólag léhaság; tulajdonképp egy nagy, természeti igazság fejeződik ki benne, melyet Darwinék úgy fejeznek ki, hogy «a fajfentartás ösztöne»; de ennek fejtegetése nem ide tartozik). Az már azonban szerzőnk érdeme, hogy ezt a tapasztalati igazságot, mint termékeny érvet, e nagy, társadalmi kérdés felől oly régóta folyó s annyiszor meddő vitába belevitte. Azt hisszük, ez az okos, mélyen érző asszony rátalált a szeg fejére. A baj egyik oka kétségkívül a családban rejlik; csak hogy azért nem csupán a nő, hanem a férfi is felelős.

«A nő egész világa a család. Ezt nem pótolja neki hír, dicsőség vagy bármi más érdeke az életnek, sőt minél inkább él az élet külső küzdelmeiben, annál inkább vágyik vissza oda, a hová a természet ren-